

УДК 159.9

БРИГАДИР М. Б.

Тернопільський національний економічний університет

ПОЯВА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті здійснений теоретико-методологічний аналіз питання становлення та розвитку психологічного проектування як одного із видів конструювання та творення майбутнього. Описано дослідження науковців щодо можливостей та особливостей проектної діяльності. Визначено принципи та рівні психологічного проектування.

Ключові слова: проектування, соціальне проектування, психологічне проектування, проектний простір, мислення проектами, рівні психологічного проектування, принципи психологічного проектування.

Постановка проблеми. Проектування – особливий тип організації мисленнєвої роботи, якому уже понад 5 тис. років. Щоразу появу проектувальної діяльності пов'язують із потребою виходу за стандартні умови, ситуацію, коли не вистачає традиційної організації наявного знання. Проект поєднує в собі жорсткість в організації та м'якість стосовно взаємодії із наявним соціальним контекстом та розумінням ситуації. В сьогоденні актуальності набуло питання можливості та ефективності конструювання і реалізації психологічних проектів. Такий вид проектування охоплює еволюційно-набутий досвід майбутньотворення в теоретичному, методологічному й прикладному аспектах. Проте недокінця є визначеними аспекти застосування психологічних проектів, не визначено їх методологічні особливості.

Аналіз досліджень та публікацій з даної проблеми. Теоретичні та методологічні основи проектувальної діяльності досліджували: О.І. Генісаретський, В.Л. Глазичев, С.Є. Зуєв, М.С. Каган, В.М. Розін, Г.П. Щедровицький; у філософському контексті проблему досліджували: С.Б. Кримський та В.Н. Сагатовський; особливості застосування в психолого-педагогічну практики вивчали В.О. Киричук, А. Підласий, І. Підласий, В. Пінчук.

Мета статті: Ми спробуємо на теоретичному та методологічному рівнях дослідити особливості появи та творення психологічних проектів; визначити принципи та рівні вказаного способу конструювання майбутнього.

Виклад основного матеріалу. Проектування як особливий вид діяльності виокремився і розвивався, ще з давніх часів. Кожне із семи чудес світу, науковці вважають повноцінними реалізованими проектами. Все ж мислення проектами,

свідоме і повсякденне застосування проектного підходу в техніці, бізнесі, соціальній сфері – явище останньої третини ХХ століття. У 20-ті роки ХХ ст. ідея проекту втілюється в педагогіці. Сьогодні все частіше вказують на необхідність психологічного проектування.

В еволюційному розвитку проектування відстежується зміна його змістової характеристики: суто архітектурне проектування, яке науковці приписують Єгипетським пірамідам, спорудам Древньої Греції, стає соціальним. Вперше реалізував задум такого масштабу Антоніо Філаретті, він створив проекти лікарні, тюрми, ліцею, окрім архітектурних характеристик майбутнього об'єкта, він передбачив і сконструював його функціонування в соціумі [5]. При цьому проекти набули нової ознаки – багатофункціональності.

Проектування перестало функціонувати саме по собі, воно виникає і логічно поєднується із іншими способами майбутньотворення. Зокрема з'являється логічний ланцюжок: програмування – проектування – планування – дія (взаємодія). Перший його сегмент – це основна умова, реальність, яка породжує необхідність виникнення нового в соціальному просторі. За Г.П. Щедровицьким, програмувати, означає представити деяку галузь реальності (з технічними системами, системами управління, людьми) як єдине ціле [11]. Програма дає відповідь на питання «що робити». Проект відповідає на питання «як робити» (включаючи технологію). Плани – це гібриди, які в собі поєднують наявні умови та ресурси і містять багато компромісів, визначають коли, якими силами і які засоби необхідні для реалізації задуманого. Поки немає програми проекти випадкові, а це порушує логіку і мораль. Саме дія їх всіх об'єднує і робить реально можливими. Проектування особливим чином вступає у відно-

сини із науковими знаннями. Програма, проект, план, дії – зачіпає всі основні підходи (соціокультурний, соціотехнічний, природничо-науковий, методологічний), що забезпечує високу ефективність та результативність проектування [5]. Ці чотири компоненти утворюють гіпертетраїдер організації довкілля.

Як наслідок створення проектів стало елементом масової ділової і соціальної культури, відбулась інституціоналізація проектування, на що вказують такі ознаки:

- здійснення дій в середині проектної культури;
- формування проектної культури, її історичний розвиток і еволюція;
- формування методології проектування, яка об'єднує зусилля думок щодо обмеження або розвитку проектних форм [2].

Проектність стає притаманна не лише діяльності, а й культурі, мові, середовищу. Вона є ознакою готовності до розвитку.

Розгортання проектних практик, просування схем проектної діяльності проектних сервісів – призводить до проектної готовності, саме тоді відбувається взаємодія проектування із стратегічним мисленням, стратегічним плануванням. В цих межах відбувається збір предметно різних типів проектності і осмислено рефлексивно-критичного розуміння готовності. Генісаретський О.І. зауважує, що якісними ознаками проектування є: 1) об'єктна орієнтованість; 2) підтримка достатньої готовності до розвитку [3].

Дуже важливо осмислити соціальне середовище, в якому буде реалізовуватись проект, для того щоб уникнути спотворень в результатах. В різних ситуаціях задумане обростає різними функціями – при цьому допомагає соціотехнічний підхід. В цьому випадку проектування безперервне, воно знаходиться в процесі постійного допроектування, або перепроjektування. На цьому принципі ґрунтується багато гуманітарних технологій, вони здатні самі себе розгортати, підтримувати і захоплювати в зону своєї дії нові ресурси.

При запровадженні проекту виникає дві принципові можливості: 1) рух у проектному полі (це забезпечує безперервність); 2) проектування і розвиток проектування [9]. Перше вказує на зв'язок проектування і програмування до початкового задуму, нова постановка проблеми, новий тип аналізу, нова проектна підготовка, новий вихід на постановку цілей і завдань у межах проекту. Робиться крок вперед і знову повернення до початку.

Активне використання проектів у соціальній сфері створило передумови для появи такої ознаки, як проектність. Це своєрідний потенціал об'єкта до конструювання та розвитку. Все частіше соціальна сфера починає апелювати до психології, так як задіяння психологічного потенціалу дає змогу проектам надати чіткої цілеспрямованості (залучення мотивації, настановлень, особистісного потенціалу і т. ін.).

Проектність – це інтенційна рефлексивно-комунікативна реалізація деякого корінного устремління життя і діяльності людини і того осьового часу, який ці устремління імпульсує і просуває. Людина володіючи усвідомленою спрямованістю, набуває ознак суб'єкта, який у декартово-кантивському розумінні – це реалізований проект, який попередньо був спроектований [10].

Є дві базові концепції, які онтологічно описують психологічне проектування: 1) функціоналізм, де головною є категорія функції; 2) інтенція (спрямованість на). Практична осмисленість описується терміном «функція» – ранній функціоналізм 20-х рр. ХХ ст. Функціоналізація є одіяльнення мислення. Будь-яка організація мислення і діяльності має дві функції: об'єктно-онтологічна – це функція збереження деякого протистояння предмета (або об'єкта); організаційно-діяльнісна – функція організації діяльності і мислення [11]. Інтенція досліджується у феноменології, для Гусерля інтенція – це спрямованість свідомості і волі [10].

У практиці проектування категорія «функції» репрезентує діяльність, інтенція – свідомість, або мислення, а разом вони репрезентують миследіяльність [12].

Проектність – це професійне артикулювання спрямованості до чогось, яка визначає напрям осьового часу. Онтологія – вчення про суще, а «спрямованість на» притаманна осьовому часу і буттю як такому. Тут вже головний вибір не онтологічний (предметний), а екзистенційний. Природність і свобода разом утворюють справжність, автентичність. Досконалість як самоцінність. Екзистенційний вибір устремлень рухається самосущим, самоцінним.

Проектування, проектність – це інтенція, рефлексивно-комунікативна реалізація деякого спрямування, устремління. Проектність попри мистецтво інтерпретації орієнтується на мистецтво екзистенційного вибору, де базовою діяльністю є пошук.

Сучасний світ, культура стоять на економічній позиції збереження того, що є. Тому психоло-

гічні проекти мають зберігати і розвивати наявне, не на шкоду існуючому, що передбачає наявність попередньо створеної програми, яка піднімає проблеми функціонування соціального оточення та комплексно їх оцінює. В цьому випадку про проект можна говорити двічі: 1) як технологія, що саморозвивається, яка призводить до появи проектів нового типу (як технологія); 2) як реалізація індивідуальних, або часткових людських енергій (потенцій) [8]. В імперативному плані це має бути пов'язане за рахунок особливого типу знакотехнік, знаково-символічної роботи.

Управлінсько-технологічна дія (проектування) виникає лише, коли ми її поміщаємо в культурний контекст. При цьому важливим є наступне: в якій мірі раціональні технології управління здатні схоплювати тенденції природного характеру; які обмеження накладає цей контекст на потенційні проектні дії; який культурний масштаб у такої культурної дії?

В проектуванні як управлінській дії є два базових параметри: 1) конструювання проекту, його внутрішнє влаштування, взаємозв'язок проектних елементів; 2) його зовнішнє функціональне призначення, взаємодія з довкіллям [8]. Тому діяльність з проектування розгортається в контурі власної рефлексії (постійно повертається до початкового задуму, його уточнення, переформатування), а сам проект набуває екологічного змісту.

Управлінець здатний створити зсув від власних проектних технологій до управлінських, здійснюючи тим самим проектування, програмування, сценарій, прогнозування і т. ін. Водночас в управлінця з'являється позиція культурного (соціокультурного) технолога, який забезпечує соціокультурне бачення, соціокультурний масштаб і розуміння тих контекстів, в яких розгортається проектна дія.

Дуже часто проект розглядають як окрему дію, яка розпочинається на порожньому місці і закінчується створенням певного об'єкта. Проте проект слід поміщати з однієї сторони в екологічні межі, а з іншої в розвиваючі настановлення.

Простір проектування утримується задачею проекту, тим завданням, яке і спонукало формування самого проекту. Якщо проектується об'єкт і втримується задача, то це можна назвати проектом. Коли відбувається відмежування від конкретного об'єкта і з'являються нові можливості, то в цій точці проект може переходити у програмування.

При психологічному проектуванні пропрацьована типологія, де нульовий рівень організа-

ції – це природне тіло діяльності, тут трансляція відбувається за механізмами безсвідомого; перший рівень – проектування за прототипом; другий – системно організоване проектування за прототипами системно організованої окремої діяльності; третій – за прототипами полісистемно організованих діяльностей [3].

Особливою характеристикою людської особистості є наявність свідомості, здатності до роздумів, продумування варіантів власного саморозвитку засобами проектування. К. Ясперс, Ж.-П. Сартр зародили і підтримували традицію тлумачення особистості як начало самотворення, людині належить створити себе, вона сама має задати норми і зв'язати себе з ними [10]. В неї має бути присутня суб'єктивна здатність довільно конструювати своє власне буття. Людина стає своїм власним проектом це породжує відповідальність людини за саму себе. Процес пізнання починається з безпосереднього пізнання сприйняття (самосприйняття), потім через абстрагування та генералізацію сутності завершується визначенням сутності – формується власний образ Я. Завдання самопізнання – перетворення себе, так відбувається поєднання пізнання та діяння.

Феноменологічна традиція отримує своє продовження в екзистенціалізмі, що намагається відшукати способи пояснення природи людини, котра здатна самопричинно, спонтанно вчиняти і тим самим відтворювати свою сутність. За Гайдеггером, способом існування людського буття є його скінченність і тимчасовість. Відтак в житті людини присутній часовий вектор, який є обов'язковим для створення і реалізації проектів. Завдяки скінченності, спрямованості до смерті, реальне буття виходить за свої межі, з'являються модуси часу: минулого, теперішнього, майбутнього (проект). Всі вони проникають один в одного і створюють цілісний феномен «екстазми» часу.

Людина онтологічно визначається суб'єктом, автором і виконавцем свого життєвого проекту, вона сама обирає своє буття і входить до нього з реальною можливістю і напруженою інтенцією, спрямованістю на те, щоб стати людиною [7].

Саме в сучасних цивілізаційних умовах розвитку набуває актуальності питання можливості і доцільності психологічного проектування. В якому об'єкті змін і розвитку виступає особистість, з високим рівнем суб'єктності та самосвідомості.

Розробляючи теорію та методологію психологічного проектування, варто опертись на напрацьований досвід в галузі інших видів проек-

тування. Аналізуючи здобутки теоретиків та практиків, ми визначили принципи психологічного проектування, які вимагають застосування соціокультурної рефлексії:

- екологічності, в середовищі де буде функціонувати спроектований суб'єкт, він має зберегти свої властивості і при цьому не порушувати стану рівноваги довкілля;
- збереження здоров'я (психологічна гігієна і здоров'я різних функціональних систем, які забезпечують відтворення людини в психофізіологічних компонентах);
- соціокультурного і громадського самовизначення, які дозволяють людям ідентифікувати себе (етнічно, політично, гендерно і т. ін.);
- реальності – бути адекватним та відповідати вимогам соціуму;
- системності, що дасть змогу привнести в результати проектування гармонійність та цілісність;
- організованості, вона трактується двояко: як процес організації і як наслідок цього процесу, як організація, яка має певну структуру;
- безперервної освіти – розвиток управлінської думки і управлінського мислення, управлінських технологій.

Є три рівні проектування, створення проектного простору: 1) рівень проекту, де відбувається мислення про проектування; 2) рівень проектування (в проекта є автор), з'являється діяння; 3) мислення проектування, відбувається аналіз проекту [1].

Проектування – вправа з матеріалізації думки. Об'єкт має істинність і цілісність, матеріал – ефективність. Задум з'являється на другому рівні – в проектній діяльності і проектному мисленні – як одна із організованостей. Зміст задуму (концепт) перенаправлення процесів, як одиниця він буде присутній у просторі проектних робіт.

Висновки. Запровадження інноваційних змін в організаційну схему функціонування соціальних систем пов'язане із процедурами майбутньоготворення та конструктивізації. Саме на цьому етапі відбувається поєднання складної системи теоретичних розробок і всеохоплюючої практики. Так як інноваційні ідеї є результатом аналізу та синтезу теорій, то завданням кожної з яких є покращення функціонування емпірики. Реалізування їх потенціалу вимагає розробки відповідної методології, а в результаті сукупності методів, зміст яких враховував би всі особливості реформ та умови реального існування об'єкту вдосконалення.

Відтак стає можливим психологічне проектування, яке з одного боку опирається на досягнення наукових здобутків у галузі психології та педагогіки, враховує запити соціального довкілля, а з іншого задіює наявний потенціал об'єктів проектування.

Список використаних джерел

1. Генисаретский О.И. Лекция о материале проектирования // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.) [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001-1/3>.
2. Генисаретский О.И. Лекция о месте проектирования в системе стратегической работы // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001—1/1>.
3. Генисаретский О.И. Лекция «Философия проектирования» // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001—1/2>.
4. Глазычев В.Л. Культура проектного воображения. [Электронный ресурс] // 60 параллель — 2003. — № 2 (9). — Режим доступа до журн.: <http://www.journal.60parallel.org/ru/journal/2003/4/14>.
5. Глазычев В.Л. Лекция об эволюции проектирования // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.) [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001-1/8>.
6. Глазычев В.Л. Проектные формы креативного мышления. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.glazychev.ru/courses/pfkm/pfkm_11_23-03-2000.htm.
7. Еремеев Б.А. О психологических основаниях для диагностики и проектирования субъективной реальности // Прикладная психология как ресурс социально-экономического развития России в условиях преодоления глобального кризиса : материалы II межрегиональной научно-практической конференции, Москва, 11—13 ноября 2010 г.: Книга 3. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2010. — С. 94—96.
8. Зуев С.Э. Лекция Эволюция проектной работы в рамках культурной политики // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001-1/13>.
9. Зуев С.Э. Лекция «Функционально-позиционное устройство проектирования» // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001-1/12>.
10. Сагатовский В.Н. Философия антропокосмизма в кратком изложении / В.Н. Сагатовский. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. — 232 с.
11. Щедровицкий П.Г. Лекция о метаметодологии проектирования // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001-1/4>.
12. Щедровицкий П.Г. Лекция о пространстве проектирования // «Проектирование» (Крым, Новый Свет, июль 2001 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.shkp.ru/lib/archive/second/2001—1/7>.

В статье осуществлено теоретико-методологический анализ вопроса становления и развития психологического проектирования как одного из видов конструирования и создания будущего. Описано исследование ученых относительно возможностей и особенностей проектной деятельности. Определены принципы и уровни психологического проектирования.

Ключевые слова: проектирование, социальное проектирование, психологическое проектирование, проектное пространство, мышление проектами, уровни психологического проектирования, принципы психологического проектирования.

In the article it is carried out the theoretical and methodological analysis of question of becoming and development of the psychological planning as one of types of constructing and creation future. Research of scientists is described in relation to possibilities and features of project activity. Principles and levels of the psychological planning are certain.

Keywords: planning, social planning, psychological planning, project space, thinking, levels of the psychological planning, principles of the psychological planning projects.

УДК 159.9

БУРА Л. В.

Кримський гуманітарний університет (м. Ялта)

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИНИКНЕННЯ СИМПТОМІВ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕХОДУ В ОСНОВНУ ШКОЛУ

У статті запропонований комплекс діагностичних методик, що дозволяють вивчити психолого-педагогічні умови і чинники, що впливають на виникнення симптомів шкільної дезадаптації у молодших школярів у процесі переходу в основну школу.

Ключові слова: адаптація, шкільна дезадаптація, умови навчання, що змінилися.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными или практически заданиями. Адаптація ребенка к обучению в школе, и, особенно, адаптация к новой социальной ситуации развития, например, переход учащихся из начальной в основную школу, требует мобилизации всех социально-психологических и психофизиологических сил ребенка, чтобы освоить необходимые умения и навыки приспособления к новым условиям, требованиям, наладить доброжелательные взаимоотношения с учителями и одноклассниками. Изменения, которые происходят в психике ребенка в возрасте 10–11 лет, при переходе из начальной школы в основную, определяют процесс его психологической адаптации. Изменившиеся условия обучения предъявляют более высокие требования к интеллектуальному и личностному развитию детей, к степени сформированности определенных учебных знаний, учебных действий, к уровню развития произвольности, способности к саморегуляции и т. п. Однако не у всех учащихся уровень развития одинаков. Поэтому данный переходный период может сопровождаться появлением различного рода трудностей, в частности, возникновением симптомов дезадаптации у детей. Создание благоприятных пси-

холого-педагогических условий для адаптации ребенка к учебной деятельности в новых социальных условиях помогает избежать нарушения психического равновесия, возникновения эмоциональной неустойчивости, утраты интереса к учению, отклонений в поведении.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых положено начало решению данной проблемы и на которые опирается автор. Изучались различные стороны проблемы дезадаптации: особенности адаптации и дезадаптации детей различного возраста (Л.И. Закутская, Е.В. Новикова, А.В. Фурман, Е.Л. Яковлева); влияние акцентуаций характера на проявления дезадаптации (В.Е. Каган, А.Е. Личко); невротические реакции проявлений психологической дезадаптации (Ю.А. Александровский); влияние резкого изменения «ситуации социального развития», необходимость реконструкции сложившегося модуса адаптивного поведения (Л.С. Выготский); клиническую характеристику школьников с синдромом школьной дезадаптации (С.Б. Аксентьев, В.А. Ананьев, О. Бовть, А.И. Захаров, В.Е. Каган, В.Е. Лебединский, Е.М. Экелова-Багалий, С.Г. Гошокова, Л.А. Калинина, О.К. Ушакова, Ю.С. Шевченко); девиантные формы социально-дезадаптированного поведения – адик-